

JÚLIA BUTINYÀ I JIMÉNEZ

L'OBRA POÈTICA DE BUTINYÀ, HOME DE LLETRES DE LA RENAIXENÇA

L'autor de la Renaixença, Francesc Xavier Butinyà, jesuïta i banyolí (1834-1899), fou un home que anticipà actituds i idees, sociològiques i religioses; per això no ens hi restringim a la qualificació d'escriptor.¹ En presentem ací l'obra poètica catalana, quan ja s'ha editat la dramàtica, *La venjança del martre*,² així com part de l'obra en prosa, *Les Migdiades del mes de maig*,³ i de l'epistolari.⁴

1. En podeu consultar les monografies de dos doctors en Història moderna: J. MARTÍN TEJEDOR, *Francisco Butiñá y los Talleres de Nazaret. Utopismo socialista del siglo XIX en el catolicismo español*, CSIC, Madrid 1977, i A. de CÁCERES, *Trabajo y dignidad humana. Una interpretación en el siglo XIX. Francisco Javier Butiñá, S.J.*, Salamanca 1984.

2. De *La venjança del martre* ha publicat una reedició, a càrrec del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles. Aquesta obra dramàtica fou valorada —sense conèixer l'autoria— pel Dr. Comas (*Història de la Literatura Catalana*, IV, ed. Ariel, Barcelona 1972, p. 795-800). Així mateix en faig una presentació a *L'obra dramàtica de Butinyà, home de lletres de la Renaixença*, «Revista de L'Alguer» VII, p. 217-232.

3. En vaig fer la traducció al castellà, la qual acompanyava la reedició íntegra del 1871 (ed. Fareso, Madrid 1991).

4. He publicat el que adreçà a la seva cunyada Dolors, valuós testimoni d'amor espiritual, en *Una visió de la dona catalana en el segle XIX*, Fundació Vives i Casajuana, Barcelona 1982.

En la peça teatral, tot i que segueix la línia tradicional hagiogràfica, fa gala d'una rica varietat mètrica, mostra ja un esperit crític en el *Compendi* històric adjunt i, en el pròleg, es declara entusiasta del fet renaixent, quant a la pàtria i quant a la llengua. *Les Migdiades*, del mateix any de 1871, és una obra destinada als «menestrals», formada per petites reflexions sobre diferents temes de la vida normal d'un treballador, les quals acompanyen uns quadres de costums a tall d'exemples. S'adrecen a una audiència popular, àdhuc a un àmbit familiar, car diu l'autor que són per estones relaxants, com ara la migdiada.

Pio Pi i Vidal, qui en fa la ressenya a «La Renaxensa»,⁵ hi valora que es facin obres religioses en català per al poble i, d'altra banda, la senzillesa del llenguatge; valoració que destaca pel fet que Butinyà no vivia a Catalunya. Aquell crític a més a més resalta els cànctics que tanquen l'obra, «d'una poesia molt suau, y tant oportuns com tot lo demás». Aquests poemes, sense pretensions, són tanmateix valuosos per la seva originalitat, car ultrapassen els paradigmes mentals del moment, tan homologats per les coordenades dels Jocs Florals. Tot i que coincideixen en certa manera en la temàtica (Déu i treball), el tractament és personal i responen a una ideologia pròpia.

Cal dir a l'avançada que Butinyà proposava una nova espiritualitat del treball, adaptada al seu temps —que era ja l'industrial—, i que oposava a la religió antiga. La fundació religiosa que faria pocs anys després (les Serve de Sant Josep, fundades en 1874, a Salamanca) conjugaria tots dos factors: els convents consistien en una mena de fàbriques religioses de monges obres, que acollien les joves en atur.⁶ Una altra nota, lligada a la visió positiva del treball, la qual és el *leit-motiv* dels poemes, és de no deformat-ne la naturalesa pel fet de projectar-hi a sobre la dinàmica religiosa. Bé que participi d'una religiositat en què

5. Surt en el n^o7, 3 de maig 1871, p. 94-95. Es reproduïx a l'Apèndix 2 de la nova edició de *Les Migdiades*, p. 310-315.

6. L'estudi mencionat de Tejedor revelà la semblança de la terminologia que definia l'Institut religiós i les empreses de cooperativisme utòpic d'Owen, Fourier i Cabet.

predominen la bondat i senzillesa, Butinyà no desfigura les coses i palesa un ferm sentit realista. Fem remarcar que combinar el sentit realista i el to bondadós no era la tònica general. Un poeta com Pons i Gallarza, que també escrivia sobre el tema de la feina, en dóna una visió molt més idealitzada i hi canta el «gloriós treball» i un bucòlic món industrial, mentre que Butinyà parla de «grossas cadenas» i de «tristas gotas» de suor.⁷

Encara, cal ressaltar que la seva concepció del treball té un trasfons filosòfico-teològic, car per ell és quelcom consustancial a l'home («l'home nasqué pera treballar com l'aucell pera volar»⁸) i, per tant, la feina és un honor i no una humiliació.⁹ Així doncs, n'hi desprén un sentit positiu («No cregas que el treball sia càstich de la culpa»¹⁰), malgrat que a vegades es faci dur. Cosa que, pel seu pes doctrinal, es pot acarar als poemes de l'època, on predomina el to sentimental.¹¹

La primera composició de *Les Migdiades*, titulada *La matinada*, consta de 12 quartetes heptasil·làbiques, de rima consonant en els versos senars i assonant en els parells:

7. S'hi troben, però, moltes concomitàncies amb aquest autor, la qual cosa pot revelar que hagués servit d'inspiració a Butinyà; cal tenir en compte que aquest va fer el seu noviat a Palma de Mallorca (1855-1856). Observem els títols *Migdiada* i *La matinada* dins el conjunt *Lo treball de Catalunya*, publicat el 1842. Els editors moderns d'aquests poemes (J. Pons i Marqués i J. M. Llompart, *Poesies*, ed. Moll, Palma de Mallorca 1975) en destaquen l'ingenu entusiasme, que s'adiu amb el context floralista.

8. Del dia VII de *Les Migdiades*, p. 56-58 de l'edició moderna.

9. «Nostres avis tenian a més glòria viure dedicats al treball qu'hcretar pomposos títols de llurs besavis... Per això en los sepulcres, en las obras que deixavan a la posteritat s'honravan ab las insignias de llurs oficis: los corders hi feyan esculpir la cabria, los sastres, las costisoras...», ib.

10. La rescament del manuscrit de *Les Migdiades*; l'omissió d'aquesta frase és una de les molt escasses variacions de l'original respecte a l'edició. Que tot això era modern ho atesten bé les censures que es conserven a l'arxiu jesuític de Sant Cugat del Vallès. Comprovem la diferenciació mental esmentada en la sutil accepció d'una manera cristiana de treballar i en el concepte de virtut. Butinyà, que va escriure obres hagiogràfiques específicament de sants treballadors, deia en la vida de santa Zita (*Ramillete de flores artesanas*, 1895): «por sus heroicas virtudes, y sobre todo por el brillo cristiano con que desempeñó su oficio de criada...»; mentre que hom li va oposar: «No sé qué significa ese brillo cristiano en oposición a las heroicas virtudes...»

11. Posem de costar, per exemple, el *Cant de l'obrer* verdaguerià.

iOh Senyora,
 bella aurora,
 dols halè del menestral,
 siau ma guia
 5 y alegria
 des de l'aura matinal!

Del suor las tristas gotas
 que fa rodolà.l treball,
 Mare meva, per Vós totas
 10 las ofresch a mon aymant.

A Jesús, que, amada prenda,
 devallà del cel empir
 per fer santa aquesta ofrenda
 que os presenta un pobre fill.

15 Via!, fora la riquesa,
 qu.esclavisa l'humà cor,
 pus l'hom trob vera grandesa
 treballant ab sant conort.

Rich treball, que fou l'herència
 20 de Jesús, ver home y Déu,
 jo t'abrosso ab complacència,
 donchs tu.m fas del cel hereu.

Reculliu, verge Maria,
 gota a gota.ls meus suors,
 25 que vertesch ab alegria
 en lloor de vostre nom.

En vostras mans tots los poso,
 com probas d'un cor amant,
 que sens Vós a Déu no goso
 30 oferir-li.ls meus traballs.

En tals mans són perlas finas,
 més brillantas que ls estels;
 ne són rosas sens espinas,
 són violetas y clavells.

35 Són perlas qu'en ma corona
 lluhiran més que diamants;
 són tresors qu'en premi dóna
 a l'hom just Déu eternal.

Oh!, per Vós grossas cadenas
 40 me sémban un rich present,
 y ls quefers y amargas penas
 se'm fan escalons del cel.

Per Vós lo cor reviscola
 y l suor no m causa enuig,
 45 que, cobert de vostra estola,
 no tinch por de cap faixuch.

Mare mia, verge santa.
 benehiu los meus suors,
 que per Vós la creu m'encanta,
 50 y sens Vós ni l cel fa goig.

Oh Maria, ab vostre manto
 guardau-me del món inich,
 que, guardat per Vós, ja canto
 la victòria. I som felís.

La idea de la conversió del treball en joies i en eterna corona es troba també en una carta a Dolors, en què li mostra un intens afecte i en què tracta de l'edició del llibre, el qual li és dedicat «en ofrena y testimoni de fraternal amor». ¹²

12. Li escriu: «Com és que ja no esperas tornar-me a veurer? Jo no he perdut las esperansas, y si no és tan prompte com tu desitjarias, serà més tart, si Déu n.s. nos conserva

El següent càntic el constitueixen vuit sextetes, formades per una curiosa combinació de versos de tres síl·labes i heptasíl·labs, amb la rima pròpia del sextet italià:

Al comensar lo treball

Benehiu, oh Mare mia,
 en est dia
 mos quefers,
 qu.ab Vós la brava tempesta
 5tinch per regalada festa
 ni tem res.

Ab Vós, donchs, al mar me llanso
 y descanso
 tot tranquil.

10 Y la tormenta més fera
 no podrà ma nau llugera
 sumergir.

Si hasta.l cel arriba l'ona
 y retrona
 15 tempestat,
 lliscant ma fusta per l'aire,
 com aureneta remaire
 de la mar,

arribarà tot gojosa
 20 tot ditxosa,
 fins al port.
 Fins al port que.l cor anyora,

la vida. Lo que hem de fer és procurar fer-nos ben virtuosos, perquè algun dia nos puscam vèurer en la glòria per no separar-nos mai més (...) tots los moments gastats en servey de Déu n.s. se convertiran en perlas preciosíssimas que adornaran nostra corona eterna», Arèvalo, 4 setembre 1869. El seguiment tant de l'obra com dels poemes es pot fer bé gràcies als epistolaris, com veurem més avall i en la nota 15.

volarà llesta ab bon hora
y ab conort.

- 25 Pus quant vol, bé té Maria,
nit y dia,
ben lligats,
los vents que las naus assótan
y las onas abalótan
30 d'aquest mar.

Qu.és un mar aquesta vida
que convida
a trist plor.
N'és mar hont la mort molts tròban
35 o vils piratas los róban
llurs tresors.

Benehiu-me, verge santa,
donchs és tanta
la virtut
40 de què os enriquí l'Altíssim
fent-vos nostre èscut fortíssim
de salut.

Y en los neguits, gran senyora,
qu.a tothora
45 causa est mar,
guiau-me al port hont regna calma
y puga collir la palma
del treball.

Al mar, donchs, sens por me llanso
50 y no.m canso
ja de dir:
Allà.m llanso, Mare mia,
que tenint-vos jo per guia
vaig tranquil.

És un cant basat en una semblança marina que il·lustra el desafiament als perills; hi destaquem dues imatges: l'original «aureneta remaire» (v. 17), i la de vella ascendència clàssica del mar enfurit, perquè l'empra anys més tard en un moment vital en la seva relació amb la Companyia de Jesús. El 21 de juny del 1883 suplicarà a l'Assistent General per a Espanya, que li contesti quant al permís d'ajudar les congregacions que havia fundat a favor dels pobres i de les quals li fan separar.¹³

La pròxima composició és la que reflecteix millor la joia envidada d'aquells primers socialistes, que pren un aire triomfal d'universalitat pel fet d'implicar la Naturalesa. És molt pròxim a la filosofia fundacional per expressar com el treball es pot convertir en delit —punt essencial de la doctrina dels utòpics que la seva Congregació aplicava—, així com pel paper que hi tenen els mateixos cànctics (vv. 33-34). Està format per octaves, que combinen una quarteta d'hexasíl·labs i tetrasíl·labs, de ritme viu, amb un quartet d'eneasíl·labs, vers poc comú i solemne (el segon és un vers blanc).

A l'acabar la taxa

Cantem ab alegria,
cantem mil lloas
a la verge Maria,
cantem, si os plau.

- 5 Puig qu'és vida, consol y ventura
dels que búscan tresors que no engànyan.
Déu vos salve, Maria, dolsura
de qui cerca en est món santa pau.

Si'l jornalер implora
10 de Vós aussili,

13. «Si se cree que esto va a levantar tal tempestad con peligro de zozobrar, pueden echarme a la mar, que no rehúso ser anatema por los pobrecitos.» Per a dades biogràfiques podeu consultar també la meua tesi doctoral (*Estudio histórico-literario de F.X. Butinyà*, Universitat de Barcelona 1978).

Vós acudiu, Senyora,
al seu socós.

Yl pobret troba en Vós l'esperansa
que li roba.l patir d'est desterro;
15 y sou Vós sa alegria y bonansa,
Vós la mare qu.aixuga sos plors.

Per Vós, pluja feconda
pansits camps rega
y en goig lo cor inonda
20 dels masovers,
que contémplan los blats ufanosos,
abans tristos, mitg morts de secada,
y a tothom comunícan gojosos
llur dalè, llur afany, llur plaher.

25 Per xò, dolsa Maria,
las vostras glòrias
canta de nit y dia
lo menestral.
Yl ferrer al repich de l'enclusa
30 y.l fuster al soroll de cops d'aixa,
la gent tota, contenta y confusa,
vos pregónan sa reina eternal.

Y lo treball delícia
cantant se'ls torna,
35 perquè mirau propícia
al diligent;
y en lo sòl carinyosa.ls feu sombra,
y dalit los donau d'afanyosos
quant la mandra ab sa llòbrega sombra
40 del jornal apartar-los pretén.

Fragants y fins aromas,
floreτας totas
exhàlan en las plomas

del suau mitjorn.

- 45 Y la rosa, l clavell y lo lliri
nou encens a Maria li porten,
a la reina eternal de l'empiri,
a la mare més dolsa del món.

Merlots, muixons, cardinas,

- 50 refileu trobas,
cantau ab veus divinas
alegres trins,
a la verge més pura y més bella
que contémpnan pasmats los arcàngels,
55 a la Mare de Déu, a la estrella,
del mateix Déu inmens clar espill.

Ram de fresca olivera,
iris de vida,
qu.al món pau verdadera

- 60 del cel li porta.
De tresors divinals n'és pubilla,
font de gràcias y goig de la glòria,
llum divina qu.enmitg del cel brilla
sens que lluna la puga eclipsar.

- 65 Ella és bàlsam dolcíssim,
mel la més rica,
qu.en aquest sòl tristíssim
dónan las flors.

- Ella n'és consol dels que plòran,
70 la salut dels malalats que l'invócan.
Tots per ella mils béns atresóran.
Son nom sol dóna pau y confort.

Déu vos salve, princesa,
nostra alegria,

- 75 rebeu eixa finesa
d'un pobre fill,

que sos tristos quefers dolcifica
 publicant vostras glòrias eternas
 y en est món no trob ditxa més rica
 80 que cantar vostras glòrias sens fi.¹⁴

El quart i darrer càntic —malgrat la seva aparença de naturalitat amarat també de pes conceptual— gira al voltant de la fugacitat de la vida; consta de vuit octaves italianes (-aab -ccb), formades per pentasíl·labs:

Fi del treball

A Déu, Mare meva,
 me'n vaig a plegar,
 que'l cos ne vol treva
 y estich mitg cansat.

5 J.he complert ma taxa,
 j.he fet mon negoci,
 just és que sant oci
 ne prenga també.
 Però vostres lloas
 10 seguiré, Maria,
 per més que lo dia
 ja toque al seu term.

Que llestos que pàssan
 los anys y la vida!
 15 Com vòlan sens mida
 los béns d'aquest món!
 Y a l'home enamóran
 ditxas transitòrias?
 Y aixís són las glòrias
 20 que etxísan a l'hom?

14. Es recull a l'*Antologia de la Literatura Catalana*, en casets, UNED, Madrid 1992, recitada per Dolores Díaz.

Pàssan las riquesas,
 los plers també pàssan;
 y ls hòmens los càssan
 com béns eternals?

25 Lo etern sols estimo,
 qu'és lo que sols dura;
 sols lo etern ventura
 pot donar al mortal.

També llestos corren
 30 los traballs y penas,
 y a més són cadenas
 que ns pújan [al] cel.
 Si l'hom las soporta
 ab pau y alegria
 35 són, al millor dia,
 font de goig etern.

Que'l penar anys, siggles,
 valdement ne dure,
 ni la mort deture
 40 mas penas y plors.
 Si'm salvo, ma pena
 no és pas sempiterna,
 y al fi glòria eterna
 cenyirà mon front.

45 Llavors, Mare mia,
 del suor las gotas
 me serviran totas
 de ditxa sens fi.
 Las gotas, Maria,
 50 que Vós recullireu
 y en or convertireu,
 diamants y rubins.

En perlas qu'adornen
 l'eterna corona,

55 qu'en premi Déu dóna
 a l'hom afanyós.
 Què valen riquesas
 y glòrias mundanas?
 Són bambollas vanas,
 60 són sement de mort.

Siau, verge santa,
 en est trist desterro,
 mon escut de ferro
 contra Llucifer.

65 En repòs descanso
 vetllant Vós, Maria;
 lo jornal d'est dia
 guardau-me en lo cel.

Al mes següent de la ressenya esmentada de les *Mitgdiades*, el 15 de juny, en el número 12 de «La Renaxensa», li publiquen un poema, que signa com a catedràtic de la Universitat de Salamanca. És el cant que estava elaborant quan envià tres dels anteriors poemes al P. Fidel Fita, l'erudit arqueòleg i amic que vivia aleshores a Banyoles.¹⁵ Ara bé, qui va fer de mitjancer en la publicació va ser el banyolí Pere Alsius, l'historiador, a qui li'n dóna les gràcies en carta del 4 de juny.¹⁶

Es tracta d'un cant de bressol inspirat a la nadala *Lo noi de la mare*; és una cançó paral·lelística en decasíl·labs amb l'accentuació de ritme de gaita gallega. La mateixa nadala inspirà Verdaguer, qui publicà la seva: *Cansons de Nadal* (el famós *Lo*

15. «Quería añadir un canto de cuna a María para las madres piadosas; lo tenía ya empezado, mas no he podido concluirlo para este correo». Carta de 12 abril 1871 (vegeu l'Apèndix de *Les Migdiades*), en la qual accepta de grat que revisi els seus poemes algú «que tenga buen gusto y sepa bien el catalán», car al·lega d'haver-los fet «a vapor y a ratos perdidos»; és interessant com a mostra de la seva preocupació lingüística.

16. En vaig editar una selecció de llurs cartes: *De l'epistolari entre Pere Alsius i el Pare Butinyà*, «Quaderns del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles» (1986-1987), *Homenatge a Pere Alsius i Torrent*, p. 73-82.

tan-pa-ta-tam), com a full solt a les darrerries del mateix any 1871, a Vic, i l'1 de gener de l'any següent —val a dir, poc després de Butinyà— apareix a aquella mateixa revista.

Al peu del bressol. Cansoneta

Dorm, angelet, estimat de la mare;
dorm, nin hermós, vera imatge de Déu.
Dorm mentres canto suau cansoneta
a nostra reyna, la glòria del cel.

- 5 Guardau, Maria, dessota del manto,
ma rica perla, mon tendre fillet.
Ma rica perla, la perla més fina,
que'l món tresora, qu'adora .l cor meu.

- N'és ters mirall qu'enlluerna los àngels,
10 qu'a l'entorn bàllan de son bressolet
y ab sas aletas d'or viu lo ventàllan
per adormir-lo y cantar-li mil béns.

- Com papallonas revòlan gojosos,
li'n fan joguinas al vèurer.l tan bell,
15 y a Déu entónan mil himnes de gràcias
perquè en ell tenen un nou germanet.

- Fins sa hermosura lo rey de los siggles
ab goig contempla, puig n'és son hereu,
y en ell admira sa cara y bellesa,
20 més espurnanta que brilla en l'estel.

Dorm, fillet meu, dols plaher de ta mare,
dorm, tendra flor de mon gay jardinet.
Y Vós, Maria, guardau-lo ufanosa,
regau-la sempre ab rosada del cel.

- 25 Porà Lluzbel morfullar may tas fullas?
Porà secar-te lo best de l'infern?

Vulla abans Déu transplantar-t.a la glòria!
Déu fassa.t veja primer albatet!¹⁷

Fem notar l'element tràgic de la darrera estrofa, que produeix un intens contrapunt dramàtic amb el lirisme de les anteriors i que vehicula la idea que és preferible la mort física a la moral. N'hi havia, però, un precedent molt pròxim en *Lo bressolet*, poema d'un altre jesuïta —el P. Vinader— que presentà Bofarull en la seva antologia.¹⁸ No pretendrem pas destriar l'origen d'aquell dramatism, ni tampoc resseguir les cançons de bressol de l'època, però és un fet que aquell contrast lírico-tràgic es devia mantenir tradicionalment quan consta en Balaguer (en una *Cansó de nadal* escrita entre 1861-1867), així com en la citada de Verdager, qui hi fa referència a la crucifixió.

La producció poètica restant del P. Butinyà segueix una altra fórmula, també molt popular i a la que també va recórrer Verdager: els càntics de missions. Això respon al seu recorregut biogràfic: des del 1875, data en què tornà a Catalunya, es dedicà sobretot a missionar. En català no va escriure més que dos obretes d'aquest gènere; així doncs, no només va interrompre la seva aportació d'encuny literari envers el moviment renaixent, sinó també la embranzida ideològica de caràcter religiós-laboral.¹⁹

Aquests poemes apareixen per primera vegada al llibret de missions *Granet de mostassa* (1879) i després a *Joya del cristià. Devocionari manual dedicat als fills de Catalunya* (1882), a la segona edició del qual (1888), afegeix dues composicions

17. Notes: v.20, *brilla* 'brillantor' és un cultisme que evita els vulgarismes *brill* i *brillo*; v.25, El *Diccionari català-valencià-balear* d'Alcover i Moll dona per *morfullar*, forma pròpia de Girona, Amer i Olot, el significat de 'rebregar, amunyocar'. Notem que l'autor usa també les formes *murfullar* i *marfullar*, així com en *La venjança del martre* el vocable *immarfullable*, cosa que recull aquell diccionari amb la seva citació, presa del *Diccionari Aguiló*; v.26, *best*, apòcope de bèstia.

18. «Prega, o al contrari/ lo brau corsari/ que.s diu la mort,/ ton nen prendria/ y.l portaria/ ben lluny del port», *Los trovadors nous*, impr.del Porvenir, Barcelona 1858, p. 312-313.

19. Encara que va fer una altra fundació semblant a Calella, el 1875, segons comprovem per l'epistolari als Superiors, es veu forçat a jugar «la carta de la obediència», que li demanen, i se n'allunya de fet.

(*Coplas al Santíssim i A Jesús crucificat*) d'afany més culturalista.

La *Joya del cristià* presenta un pròleg, curiós per a un llibre de missions, car s'hi exalta el progrés,²⁰ quan encara tenia els seus adversaris entre el sector eclesiàstic i fins a 1890 no s'hi pronunciaria l'encíclica *Sapientiae christianiae*. Així, si en els poemes de *Les Migdiades* del cruel i rústec món laboral havia fet un nou *ora et labora*, ací harmonitzava cançonetes d'allò més tradicional amb l'esplendent avenç, del qual eren tan orgullosos els homes de la generació del vapor.

S'observen els típics encreuaments amb altres càntics, com també passa en les *Veus del bon Pastor* verdaguerianes, i hi costa de reconèixer els detalls personals. Aquests poemes estan en la línia tradicional d'unció amorosa, pròpia dels manuals de missions. En reproduïm els de la *Joya del cristià*; de primer, una dècima espinela, que s'inclou abans de les lletretes de missió:

Oració al nom de Jesús

O nom més dols que la mel!
 Llum més brillanta que'l sol,
 sostento, remey, consol,
 guia per anar al cel.
 5 O nom, terror de Llusbel!
 Oh Jesús, mon ric tresor!
 Oh Jesús, oh foc, oh amor,
 dolsura y suavitat!
 Oh Jesús, quedau grabat
 10 en las telas de mon cor.

20. «Admira, cristià estimat, y ab dols plaher d'ànimas nobles contempla transformada la terra ab los nous invents y aplicacions de las cièncias físicas. No t'encísan tals progresos, ignorats de nostres avis? (...) m'agradaria, com al que més, poder pertot arreu atravessar camps y montanyas al xisclet de la locomotora; tenir en tots los pobles estacions hont enrahonar per fils elèctrichs ab los habitants de las més allunyadas fronteras (...) Mes, ay!, no voldria pas, com esdevé per desgràcia, que sols aquestas prosperitats materials se'n portassen la preferència, sinó que vinguessen enderrera, deixant passar endevant lo cultiu del esperit, a qui de dret la primeria li pertoca.»

La primera de les *Lletretas per cantar-se en la sta. Missió* són pentasil·labs, de rima assonant als versos parells:

Convit a la missió

A missió vos crida,
dormidas ovellas,
vostra dolsa mare,
la pastora excelsa.

5 Ay, que'l llop vos guaita
per fer-vos sa presa.
Si arriba a gafar-vos,
ne sou perdudetas.

Correu-n a Maria,
10 que'l ramat endressa
per floridets marges
de dolsuma eterna.

Per son cor finíssim
n'és penetrant fletxa
15 l'àngel, que foll roda
defora sa pleta.

Correu, donchs, anyells;
correu-ne ya, ovellas,
que vostra pastora,
20 ay, sospira y pena.

Sos xiulets són dolços,
són sas veus tan tendras
que ablanir podrian
las més duras penyas.

25 Amargas metsinas
trobareu lluny d'ella,

herbotas de mort
que.ls cors envenénan.

Dexau, donchs, del món
30 las obagas serras;
veniu a Maria,
que ab dalè os espera.

Ay dels corderets,
ay de las ovellas,
que del ramat fugen,
que Ella.n pastoreja!

La composició per a després del rosari està formada per vuit quartetes heptasil·làbiques de rima encadenada, precedides per la cobla popular. Les imatges recorden les dels poemes de les *Mitgdiades*, també adreçats a la Mare de Déu:

Oh Maria,
mare mia,
dols consol del tris mortal,
amparau-nos
5 y guiau-nos
a la pàtria celestial.

Los tristos ays que en la terra
del cor afligit llansam
crits ne són de trista guerra,
10 que des d'Eva tots ploram.

Escoltau-los bondadosa,
reina y mare de pietat,
y assistiu-nos pressurosa
en la angústia del combat.

15 Qui jamay ab eficàcia
vegé's de Vós despedit?

Qui implorà la vostra gràcia
que se n'haje penedit?

Des de lo cel una mirada
20 als que lluitam ab amor,
dau-nos, donchs, oh reina aimada,
que ab mirar-nos dau valor.

Dels màrtirs sou fortaleza,
dels penitents goitj etern,
25 de tots los sants la princesa,
terror y esglay de l'infern.

Vós sou la gran tresorera,
grat encís del Criador;
tinguent-vos per medianera,
30 res m'espanta ni.m fa por.

Feu mon cor hort de dolsuras,
regau-lo plena d'amor;
feu s'hi baden virtuts puras,
que embalsamen vostre cor.

35 Agrahit lograré aimar-vos
fins a mon darrer sospir
y, per premi d'alabar-vos,
en vostras lloas morir.

Després del punt doctrinal és un càntic de sextetes, amb la mateixa rima consonant en el darrer vers de cada estrofa:

Vina a penitència,
home descuidad.
Vine a penitència,
y seràs salvat.

5 Déu és qui.t convida

ab veu amorosa
 a mudar de vida,
 tan pecaminosa.
 Ta pàtria ditxosa
 10 n'arriscas, ingrat?

Surt-ne ja del vici,
 que ton cor degrada.
 Mira.l precipici
 que a tos peus se bada.
 15 Ay, d'una dallada
 t'hi veuràs llansat!

Per un pler que passa
 vols perdre lo cel?
 Ay, que pagas massa!
 20 Un glopet de mel
 y, en càstich, ab fel
 seràs abeurat.

Què són las riquesas
 que tant aima.l món?
 25 Los gustos, grandesas,
 tots sos béns, què són?
 Fum que la mort fon;
 tots són vanitat.

Lo d'eterna dura
 30 sols pel just té pes:
 del cel, la dolsura;
 un infern encès.
 Lo demés com res
 n'és de ell estimat.

35 Ja que Déu te crida,
 pecador, de mort

torna ja a la vida.
 No fasses lo sort;
 Déu és ton conhort,
 40 escolta'l de grat.

Ne vols més ternura
 de Jesús, ton Déu?
 Mira'l sens figura,
 clavat en la creu.
 45 Mira a quan gran preu
 pagà.l teu rescat.

Trenca, donchs, los llassos,
 fora lo temor,
 vola ja a los brassos
 50 de ton Redemptor.
 Digas-li de cor:
 Senyor, he pecat.

Per a *Després del sermó* empra quartetes pentasil·làbiques:

De haver-vos ofès
 me pesa, Senyor.
 Ay, qui de dolor
 espirar pogués!

5 Jo, trist pecador,
 jo, cuch de la terra,
 a Déu he fet guerra,
 pervers y traidor.

Ay vill!, jo os claví
 10 en eixa creu dura.
 Ab sega locura
 vostron cor obrí.

Què he fet? N'he perdut
 del cel la delícia.

15 Ma negra malícia
a l'infern m'ha dut.

Trist de mi! Què.s féu
de ma antiga glòria?
En inmundà escòria

20 mudà.l pecat meu.

Maleït pecat»
Morís de tristesa
d'haver-ne comesa
tanta iniquitat!

25 Llàgrimas, rajau
de mos ulls plorosos,
de pena sagnosos;
mon crim repareu.

Perdó, Jesús meu.

30 Ma culpa detesto
y amar-vos protesto,
de Vós no.m llanseu!

Ab cor affligit
aquí me teniu.

35 Rebeu compassiu
a un fill penedit.

S'adverteix el predomini de la religiositat popularitzant, d'ascendència en els monjos d'Escornalbou. De tota manera, podríem remarcar-hi un menor sentit tremendista i repressor, i sobretot la manca de casuística moral; era freqüent de condemnar certs costums —per exemple, el ball—, així com d'insistir en els càstigs i perills, cosa a què sobretot donaven peu les glosses dels manaments, absents en Butinyà. Val a dir, que si volem intentar veure certa diferenciació, en aquest autor prepondera comparativament el to místic sobre el moralista.

El *Càntich a la Verge de Montserrat, patrona de Catalunya* són versos anisosil·làbics que formen sextetes italianes (aabccb). Constato el mateix esquema estròfic en la composició que també fa *A la Verge de Montserrat*, amb poca diferència d'anys (1899), Lluís Tintoré i Mercader en *Primerencas*;²¹ però aquesta és més literària.²² Si les afrontem, ressalta la del jesuïta per la seva popularitat, car responia a la literatura de missions:

Nit y dia,
 llengua mia,
 himnes canta de ardent grat,
 a la bella, clara estrella,
 5 princesa de Montserrat.

Oh Senyora,
 fiel pastora
 de la catalana grey,
 amparau-la
 10 y portau-la
 per los prats de santa lley.

Vostra història
 n'és la glòria
 d'aquests afanyosos fills;
 15 des d.la serra,
 féreu guerra
 per lliurar-los dels perills.

Quals novellas
 centinellas

21. Editades a Barcelona el 1900; vegeu la p. 96: «Si baix vostre mantell Verge Maria/ van nàixer mos amors en altre día,/ just es vos porte'ls fruyts d'aytal amor;/ avuy vos duch ma filla que s'honra/ en dirse vostre nom, Marc y Senyora,/ ab la esposa volguda de mon cor.»

22. També ho és el poema de Balaguer, del 1857: «Mes jo...què.t donaré, Verge adorada,/si no so més que un pobre trovador...» (El progreso editorial, Madrid 1892, p. 293).

20 vos serveixen mil turons,
 que os voltéjan
 y dalèjan
 per guardar vostres ríchs dons.

Per xo .ls pobles,
 25 xichs y nobles,
 en Vós pòsan sa virtud.
 Soberana,
 de Vós mana
 per llurs mals certa salut.

30 Sou font pura
 de ventura,
 vena del més cast amor.
 Tan bonica
 sou y rica
 35 que sols veur.os fa fervor.

Vostra cara,
 negra y clara,
 más bella és que alba gentil;
 vostras cellas,
 40 maravellas;
 cada ull vostre, un sol d'abril.

Vostras trenas
 són cadenas
 que encísan al rey diví;
 45 tot vostre aire
 fa més flaire
 que las vinyas d'Engaddí.

Sou lo lliu
 de l'empiri,
 50 bell dibuix tret pel Senyó
 de l'hermosa,

fresca rosa,
dels vergers de Gericó.

Flor divina,
55 sens espina,
encisera com Judit;
més rodona,
més bufona,
que la torre de Davit.

60 Sou graciosa
més aïrosa
que las palmas de Cadés;
més ufana,
més galana,
65 que del Líban lo ciprés.

Sou l'aurora
precursora
del jorn de pau eternal.
A tothora
70 qui os implora
troba en Vós cor maternal.

Doncas, are,
dolsa mare,
mentras bleixa nostre cor,
75 feu que cresca
y s'enardesca
en nosaltres vostre amor.

Las *Coplas al Santíssim* palesen bé la seva religiositat, amorosa i propera al misticisme. Són cobles formades per estrofes de set versos hexasíl·labs, fora del darrer que és octosíl·lab:²³

23. La seva composició mètrica, de rima abbaacc, és singular perquè no segueix l'esquema habitual de les estrofes de set versos, que solen estar formades per quartets i tercets.

Altíssim Redemptor,
 que sabéreu juntar
 ensems en eix altar
 ser anyell y pastor,
 5 confesso ab greu dolor
 que mal vas fer en fugir
 de qui per mi volgué morir.
 Los àngels des del cel,
 ab gran humilitat,
 10 adóran la bondat
 d'un Déu sota aqueix vel,
 tenint de l'hom ver gel
 per no poder gosar
 d'aquest rich y diví menjar.

15 Anyell celestial,
 pa nascut en Bethlem,
 si en gràcia no os menjem
 nos ne vindrà gran mal.
 Sou tot foch divinal,
 20 que inflama lo fret cor
 de qui vos pren ab grat amor.

Lo menjar que se'ns da
 en lo sagrat viril,
 ne té de gustos mil,
 25 més dolços que'l mannà.
 Si'l cor ben net està,
 al menjar aquest do,
 segura reb la salvació.

Miracle n'és sentir
 30 que a mils a un temps vos dau
 y que enter vos quedau,
 tornant-vos a oferir,
 podent a cents venir
 a menjar d'aquest pa,

35 que ab pler a tots se vol donà.

Reben al Salvador
 en eix menjar subtil
 lo pòbre, esclau y vil,
 lo sirvent y l senyor,
 40 gustant tot son sabor
 si ab fe viva ells hi van;
 si no, metsinas menjaran.

Dau mort al pecador,
 que en Vós no troba gust;
 45 sou vida a l'home just
 ab tendre y dols amor.
 Oh inefable Senyor,
 que en un mateix menjar
 sabeu la vida y mort donar.

50 En lo temps de morir
 mostràreu vostre amor,
 restant-ne aquí, Senyor,
 sens deixar de partir.
 Qui podrà may ben dir
 55 tal bé y finesa tal,
 que cel y terra no.n té igual.

Sou iman atractor,
 pastor, anyell i pa,
 rey, espòs y galà,
 60 Déu, home, Redemptor.
 Prodigí tant major
 que ni Déu sab trobar
 què més a l'home pot donar.

Pa del més fi blancal,
 65 que a l'home just y fiel
 més dols sou que la mel,

rich com manà eternal.
 La glòria celestial
 confio.m donareu
 70 hont regne ab Vós sens fi, Déu meu.²⁴

L'altre càntic que afegeix en 1888, *A Jesús crucificat*, està format per octaves, en què deixa com a versos blancs els primers, tercers i cinquès. La intensificació mística —també present en l'anterior—, palesa un recarregament que li treu espontaneïtat:

Ay, Jesús meu dolcíssim,
 contra Vós jo pequí!
 Perdonau mas ofensas,
 tingau pietat de mi!

5 Qui contemplant exànim,
 clavat en dura creu,
 a Jesús, grata víctima,
 morint en rescat meu,
 de pesar y de llàstima
 10 no mor, y de tristesa
 d'haver-ne vilipesa
 la gran bondat d'un Déu?

Plorau ja, tristas tòrtolas,
 plorau, mústichs y herms prats,
 15 plorau del món la pèrdua,
 per qui un Déu espirà.
 Plora també tu, mísera,
 que gosares sens pena
 l'esprit, a vil cadena,
 20 y a Déu, a mort, damnar.

24. Notes: v.12, *gel* 'gelosia', potser per influx del cultisme *zel*; v.13, *gosar* 'gaudir', castellanisme.

En grans torments y angúnias
 Jesús per tots morí
 y, ab feresa judaica,
 son cor tórnas a obrir?

- 25 Aixís, la gràcia cèlica,
 qu.Ell nos portà a la terra,
 fent a son cor vil guerra,
 ingrati jo li paguí?

- Rajau, brusentas llàgrimas,
 30 del fondo de mon cor.
 Muyra de pena l'ànima
 que ultratjà al Salvador.
 Pietat!, que ja ab veu trèmula
 tots mos pecats deploro.
 35 Pietat!, pietat imploro,
 transit de greu dolor.

- Vostre cor, pedra mística
 d'hont ràjan a borbolls
 aigües de vida angèlica,
 40 hont brótan vius rebrols
 de virtuts, flors balsàmicas,
 és mon port y bonansa,
 és font de ma esperansa,
 hont se beu pau a dolls.

- 45 Oh, que eixa pau benèfica,
 dels sants halè diví,
 reviscole la mústiga
 terra de mon jardí.
 Y ab la prehuada púrpura,
 50 d'un cor tan bo sortida,
 dau-me, Senyor, la vida,
 que loco jo llansí.

Y Vós, verge sens màcula,
 dirigiu, jo vos prech,

55 vostra mirada llanguida
 cap a mon cor pervers.
 Y en ell viurà suavíssima
 la vida de ma gràcia,
 que, ab negra pertinàcia,
 60 cruel, jo fiu malbé!

Donarem a continuació tres poemes que es recullen escampats arreu. L'un és un himne a la patrona de la vila de Banyoles, que escriu en una carta a son pare des de Lleó i que ens deixa constància d'un poema llarg no conservat:²⁵

Banyolins, vuy tots plens d'alegria
 dels Turers a la Reina una troba
 entonem, a la flor d'Israel.
 Cantem tots, que'l triumpo en est dia
 5 celebra la que bella.l cor roba
 del Senyor que governa lo cel.

Presenta el mateix esquema mètric l'epitafi que li atribuïm de la làpida del seu germà, mort als 29 anys i marit de Dolors:

Dalt en lo cel disfruto pau divina,
 guanyada ab lo treball, pietat y esmero,
 en servey de mos pares, fills y esposa,
 com mana lo Senyor en sa doctrina.
 5 No ploreu més, que alegre vos espero
 a rèbrer en lo cel ditxa gloriosa.

25. Li diu: «té unas cuantas estrofas, que emplénan cuatro planes» (27 d'octubre de 1867). Hi dóna la raó de la gènesi del poema: com que estava fent els versos sobre la vida de sant Martí, que constituïrien *La venjança del martre*, i la vila es trobava secularment dividida entre els partidaris d'aquell patró, lligats al monestir, i els de la parròquia, Santa Maria dels Turers, vol desmentir el malentès d'una actitud partidista.

En un simpàtic i típic gest del seu tarannà utilitza el poema com a esquer perquè li escrigui: «Ja.l tinch fet; y si.m prometcu ser més diligent en escriurer.m y escriure.m llarch, vos l'embiaré, o sinó aquí se quedarà sepultat entre.ls demás papers. Feu mala cara? Poch se me'n dóna; des de aquí no ho oviro pas».

Xavier Butinyà va deixar també composicions per a les monges en castellà; cal tenir en compte que les havien de cantar durant la feina. Algunes són publicades (*Preces particulares de las Siervas de San José*, 1881) i altres inèdites (*Crónica de la Congregación de las Siervas de San José*). De la producció en aquesta llengua, però, tan sols en destaquem un poema, titulat *Fe*, que va aparèixer a «La lectura dominical» (1 de març 1896); és una silva, forma que usa sovint en *La venjança del martre*.²⁶

L'últim que presentem marca el punt més alt del seu lirisme; és un esberrany conservat a l'arxiu de Sant Cugat. Cal situar-lo en els darrers anys, car —tot i que va morir als 65 anys—, hi diu: «Si us agrada, n'enviarà algun altra aquest vellet». Són cinc octaves heptasil·làbiques de rima consonàntica:

La ànima a Jesús sacramentat

Al voltant del sant sagrari
difundeixen llur aroma,
més balsàmich que la poma,
pomets de fresquetes flors.

5 Per més que sembli desvari,
jo voldria ser floreta
per estar acostadeta
al que encisa lo meu cor.

Oh, las floretas ditxosas
10 allí pàssan nit y dia,
fent-ne grata companyia
a Jesús, fet presoner.
Y jo, mústica, iquinias cosas!
passo migrada y tristonaa,

26. Tot i que firmada per F.B., no costa d'adjudicar-li tant pel sentit de la naturalesa com pel social. Des de la primera estrofa («Todo, Señor, pregona tu existencia, / todo tu gloria canta. / Y si todo enmudece, la conciencia / tu imagen agiganta») mostra una relació amb el Segle d'Or castellà, com vaig exposar a *Fray Luis de Granada y el Padre Butiñá: un impacto de la Edad de Oro en la Renaixença*, «Documentos A. Anthropos» 4 (1992), coord. per J. Mª Balcells, p. 78-84.

15 endormida, bella estona,
llunyada d'eix rich plaher.

Ellas flairosas exhàlan
tot llur olor y dolsura
en llahor de l'hermosura
20 y dols goig del paradís.
Ay, de mon cor no regàlan
sinó fetorentas gotas,
que mustígan las flors totas,
que serían son encís.

25 Valdamén, Déu de ma vida,
ab fletxa d'amor encesa
m'apuntàssan ab gran destresa
y.m ferissen al mitj del pit.
Y que, de dins la ferida,
30 rajàs la mia sanch tota,
dins la llàntia, gota a gota,
que os crema de dia y nit.

Y allí, com bàlsam puríssim,
convertida en pura flama,
35 com lo pur amor reclama,
se fongués per son espòs.
Llavors sí, Jesús dolcíssim,
que cantaria victòria
sobre las flors. Feu, donchs, mòria
40 consumida jo per Vós!

Ens pot estranyar de trobar en una mentalitat moderna, que s'avança als socialismes o que plantà cara a l'integrisme,²⁷ una devoció tan sentimental, però cal tenir present que aleshores no

27. Vegeu el meu treball *Francesc Xavier Butinyà, S.J. (1834-99)*, «Analecta Sacra Tarraconensia» LIX (1986), p. 11-66.

només era quelcom necessari per a l'efectivitat apostòlica sinó que era un tret de què ni un crític heterodox com Lamennais se n'alliberava. Per sobre, però, d'aquest caràcter general, els seus poemes ens mostren una rica i original personalitat literària de la Renaixença.